

Bieńkowski, Tadeusz

"Opera Omnia (12)", Jan Amos Komenský, Praha 1978 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 23, 219-220

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Amos Komeňský OPERA OMNIA (12), Academia Praha 1978, ss. 412, ilustr.

Kolejny tom *Dzieł Wszystkich Komeňskiego* oznaczony numerem 12 jest dziewiątym opublikowanym tomem monumentalnej edycji pism wielkiego pedagoga. Edycji, która jako przedsięwzięcie naukowe jest wydarzeniem o dużej skali. Nie jest łatwo wydawać z pełnym aparatem filologicznym i historycznym dzieła autorów tworzących w wieku XVII. Przedsięwzięcia takie wymagają dużych zespołów doskonałych specjalistów z wielu dziedzin nauki, długich prac poszukiwawczych i interpretacyjnych oraz wykorzystania najlepszej techniki poligraficznej.

Dziewięć dotychczas ogłoszonych tomów zawierających pisma Komeňskiego w oryginale (Komeňski pisał przeważnie po łacinie, tylko niektóre utwory o treści religijnej są w języku czeskim) to zaledwie część twórczości Komeňskiego obejmującej setki większych i mniejszych dzieł. Edycja *Opera omnia*, pozostająca pod auspicjami Czechosłowackiej Akademii Nauk, ma więc jeszcze perspektywę kilku co najmniej lat. Zakończenie wszelako nie jest zbyt odległe w czasie, gdyż poszczególne tomy ukazują się z wielką regularnością (pierwszy wyszedł w roku 1969), a czescy komeňsiolodzy i filolodzy stanowiący zespół wydawniczy mają doświadczenie w realizowaniu bardzo trudnych i dużych przedsięwzięć. Niedawno zespół ten ukończył wydawanie w ośmiu tomach dzieł Komeňskiego w przekładzie na język czeski wraz z komentarzem historycznym (por. rec. *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XX, 1977, s. 217—219). *Opera omnia* są oczywiście przedsięwzięciem nieporównywalnie trudniej-

szym, gdyż łączą w sobie elementy postępowania naukowego o dużych trudnościach: poszukiwanie nowych źródeł, weryfikacja i ocena źródeł dotychczas znanych, filologiczne ustalenie tekstu każdego utworu, ukonstytuowanie odmian tekstu (aparatus krytyczny), opracowanie dziejów utworu i jego recepcji, opracowanie komentarza rzeczowego i historycznego. Jako edycja filologiczna *Opera omnia* przyjęły język łaciński za język wstępów i komentarzy. Zamieszczano krótkie streszczenia wstępów w języku czeskim.

Tom 12, którego wydawcami byli znani czescy komeňsiolodzy: Dagmar Čapková, Marie Kyralová, Vlasta T. Miškovská-Kozaková, Julie Nováková, Ivana Sommernitzová-Kultová, Stanislav Sousedik, Martin Steiner, a redaktorem naukowym Luboš Nový, zawiera podręczniki i pisma naukowe Komeňskiego dotyczące przyrodoznawstwa. Wśród nich najważniejszy dla historyków oświaty jest słynny podręcznik Komeňskiego *Physicae synopsis* napisany w Lesznie w latach 1630—1632 na podstawie wykładów prowadzonych przez Komeňskiego w tamtejszym gimnazjum. Podręcznik miał kilka wydań w różnych krajach Europy i cieszył się wielkim uznaniem w szkołach różnowerczych w wieku XVII. Wydanie tekstu tego podręcznika zostało bardzo starannie przygotowane filologicznie (jak zresztą i pozostałe utwory wchodzące w skład tego tomu) i wyposażone w doskonały komentarz rzeczowy. Innym ciekawym utworem Komeňskiego wydanym w tomie 12 jest broszura naukowa *Cartesius cum sua naturali*

philosophia a mechanicis eversus ogłoszona w roku 1659. Komeński był przez wiele lat gorącym przeciwnikiem założeń kartezjańskiej filozofii przyrody, a jego długa dyskusja odbyta z Kartezjuszem w roku 1642 przeszła do historii nauki. Pozostałe pisma przyrodnicze Komeńskiego zawarte w tym tomie dotyczą problematyki stanu skupienia ciał uzależnionego od ciepła lub zimna oraz teoretycznych możliwości zbudowania urządzenia wprawiającego się samo nieustannie w ruch (*perpetuum mobile*). Były to zagadnienia bardzo interesujące ludzi nauki wieku XVII i w ogólnoeuropejskiej dyskusji nie zabrakło i głosu Komeńskiego. W tomie znalazły się także fragmenty rękopiśmienne ogłoszone obecnie po raz pierwszy i stanowiące części podręczników matematyki, geometrii, astronomii i geografii.

Podręczniki i naukowe pisma Komeńskiego należą do historii nauki i oświaty i badacze dziejów tych dyscyplin z należytym uznaniem przyjmują zebrane i skomentowane jego teksty, dotychczas trudno dostępne, rozproszone lub nawet zupełnie nieznanne. Takie jest właśnie zadanie współczesnych edycji dzieł utworów dawnych, że ułatwiają, a zazwyczaj przede wszystkim umożliwiają historykom rozeznanie w źródłach już nie tylko wydobytych z rękopisów i starodruków, ale również opatrzonych komentarzami historycznymi.

Dziewięć tomów dzieł Komeńskiego dotychczas wydanych przez znakomity zespół filologów i historyków Czechosłowackiej Akademii Nauk to jeszcze nawet nie połowa dorobku pisarskiego wielkiego pedagoga. Każdy tom jest swego rodzaju osiągnięciem naukowym trochę innego rodzaju, gdyż każdy tom nasuwał inne poważne problemy źródłowe, filologiczne i interpretacyjne. Problemy te zawsze były rozwiązywane w sposób wzorowy, dając tym wymowny wyraz zarówno umiejętności i wiedzy poszczególnych uczonych, jak i doskonałej pracy zespołowej. Każdy nowy tom tej edycji przynosi nie tylko komentarz, lecz i nieporównywalnie szerszemu gronu badaczy wieku XVII, precyzyjnie opracowane teksty i przemyślane, głębokie interpretacje tych tekstów. Bogactwo tematyczne utworów Komeńskiego sprawia, że pochodzące od wydawców erudycyjne komentarze dotyczą wszystkich dziedzin kultury wieku XVII. Szczególnie wnikliwie rozpatruje się tam problematykę nauczania i wychowania, podkreśla wzorce i poglądy pedagogiczne, ciągle trwałe i nadal inspirujące. Wszystkie te walory, jakie posiada edycja dzieł Komeńskiego, przemawiają za tym, że powinna ona zająć poczesne miejsce w warsztacie historyka wieku XVII.

Tadeusz Bienkowski

Z PRZESZŁOŚCI KULTURALNEJ LUBELSZCZYZNY. Opr. Alina Aleksandrowicz, Regina Gerlecka, Wiesław Śladkowski, Stanisław Tworek, Lublin 1978, ss. 370, ilustr.

Nakładem Wydawnictwa Lubelskiego ukazała się interesująca praca zbiorowa, autorstwa historyków z Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, której zadaniem było przedstawienie przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny, jej miejsca i roli w kulturze ogólnonarodowej.

Jest to pierwsze tak obszerne i systematyczne ujęcie dziejów kultury umysłowej i artystycznej regionu lubelskiego. Lubelszczyznę autorzy określają

jako „terytorium ukształtowane historycznie, położone w międzyrzeczu Wisły i Bugu, a więc obszar sprzed ostatniej reformy administracyjnej”. Zasięg chronologiczny pracy obejmuje okres od wieku XI do pierwszych lat wieku XX (1918 r.).

W dziewięciu rozdziałach: „W okresie średniowiecza i wczesnego renesansu” (opr. Stanisław Tworek, s. 7—22), „W okresie reformacji i renesansu” (opr. Stanisław Tworek, s. 23—83), „W kręgu